

Een onbekende tekening van Mattia Preti¹

In het Rijksprentenkabinet bevinden zich enkele tekeningen van de Zuid-Italiaanse schilder Mattia Preti (1613–1699), gecatalogiseerd door L. C. J. Frerichs in 1973.²

Een blad met twee palmbomen, dat lange tijd beschouwd werd als een studie van Paolo Veronese voor een onbekende *Rust op de Vlucht naar Egypte*, werd onlangs door Cocke op naam gebracht van Preti.³ De schets op de keerzijde van het blad bracht hij in verband met Preti's schilderijen in de Johannes de Doperkerk van de Johannieten in Valletta, op het eiland Malta. Aan deze tekeningen kunnen nu nog twee voorstudies van Preti voor dezelfde decoratiecyclus worden toegevoegd. Het project voor de verfraaiing van het donkere interieur van de kerk van de Johannieterridderorde werd in 1661 uitbesteed aan *Il Cavalier Calabrese* Mattia Preti, zojuist verheven in rang van *Cavaliere d'Obbedienza* (ridder-expectant) tot *Cavaliere di Grazia* (ere-ridder) in deze orde.⁴ Preti nam op zich om de hele onderneming uit te voeren zonder vergoeding (*a spese proprie*).⁵ Het beschilderen van het enorme tongewelf duurde vijf jaar.⁶ Het decoratieschema omvat achttien op zichzelf staande episodes uit het leven van Johannes de Doper, patroonheilige van de kerk en beschermheer van de orde. Boven het altaar schilderde Preti Johannes de Doper met de H. Drieëenheid en tegen de westwand van de kerk een allegorie op de Johannietter Orde. Tussen de ramen schilderde hij ordeheiligen en -helden.⁷

Het is opvallend dat er van Preti relatief veel voorstudies zijn bewaard voor de schilderijen in deze kerk. Vitzthum wist er in 1970 dertig aan te wijzen.⁸ In 1984 wees Cocke erop dat de al genoemde tekening van twee palmbomen in het Rijksprentenkabinet op de keerzijde een schets bevat voor de H. Nicasius, en één van de andere ordeheiligen die aan weerszijden van de ramen geschilderd zijn. Preti hanteerde hier een andere techniek dan bij de overige bekende studies voor het interieur van de kerk. Gebruik makend van de blauwe kleur van het papier bereikte hij met penseel en witte verf een chiaroscuro-effect.

In het Rijksprentenkabinet bevindt zich een anonieme tekening waarin dezelfde techniek gebruikt is (afb. 1 en 3).⁹ Op voor- en achterzijde kan men twee voorstellingen uit het leven van Johannes de Doper herkennen, die door Preti werden uitgevoerd op de vierde en vijfde gewelfboog van de kerk in Valletta (afb. 2 en 4). Het zijn *Johannes de Doper en de Levieten* en *Johannes preekt in de woestijn*. Voor het begrijpen van Preti's werkwijze is de tekening in Amsterdam interessant, omdat dit blad de enige bekende voorstudies bevat waarin de schilder een gehele figurencompositie van de Johannes de Dopercyclus heeft voorbereid.¹⁰

In Leningrad bevindt zich een studie in krijt van een van de Levieten (fig. 5).¹¹ De houding van dezelfde Leviet op de tekening in Amsterdam komt dichterbij die van de uit-

Afb. 1. Mattia Preti, *Johannes de Doper en de Leviëten*, zwart krijt gehoogd met witte dekverf, op blauw papier, 258 × 199 mm. Amsterdam, Rijksprentenkabinet (inv.nr. 1946:87, recto).

Afb. 2 (linksonder). Mattia Preti, *Johannes de Doper en de Leviëten*, muurschildering. Co-kathedraal van Johannes de Doper, La Valletta (Malta).

Afb. 3 (rechtsboven). Mattia Preti, *Johannes de Doper preekt in de woestijn*, zwart krijt gehoogd met witte dekverf, op blauw papier, 258 × 199 mm. Amsterdam, Rijksprentenkabinet (inv.nr. 1946:87, verso).

Afb. 4 (rechtsonder). Mattia Preti, *Johannes preekt in de woestijn*, muurschildering. Co-kathedraal van Johannes de Doper, La Valletta (Malta).

eindelijke schildering. Aan een vergelijking van deze twee tekeningen zou men de veronderstelling kunnen ontleenen dat Preti een overzichtstudie maakte voor de lichtval, nadat hij krijttekeningen van de afzonderlijke figuren had gemaakt. Dit wordt ondersteund door een passage in de eerste biografie van Preti. Bernardo de Dominicis, zelf eigenaar van tekeningen van Preti, beschreef in 1742 het werkproces van de schilder als volgt: *Nadat de Cavaliere in gedachten een idee had gevormd van het onderwerp, schetste hij het op verschillende manieren op papier (...) en plaatste hij het ontwerp op een steiger met enkele grote ladders om gemakkelijker te kunnen werken (...). Hij schetste het vervolgens met eenvoudig chiaroscuro in grove lijnen, en schilderde het (...) met veel impasto di colore (...).*¹² In de kerk van de Johannieten in Valletta werkte Preti in olieverf op de zandstenen ondergrond, die zich niet leende voor fresco. Met deze techniek kan men grotere lichtcontrasten bereiken dan met de frescotechniek.¹³ Of de methode van Preti om de lichte partijen van tevoren in een schets te definiëren samenhangt met de speciale schildertechniek door hem ontwikkeld in deze kerk, is niet zeker. Er bestaat tenminste één indrukwekkende chiaroscurotekening met een traditionele toeschrijving aan Mattia Preti; deze, een *Verrijzenis van Christus*, bevindt zich in het prentenkabinet van de Uffizi in Florence.¹⁴ Het werken in chiaroscuro was voor de zeventiende-eeuwse Italiaanse tekenaars niet ongewoon, hetgeen zijn grondslag vindt in het belang dat werd gehecht aan de lichtval. De voorstudies voor de Johannes de Doper-cyclus en de beroemde palmbomen in het prentenkabinet van het Rijksmuseum zijn zo bijzonder omdat ze een aspect vormen van het werk van Preti dat nog nauwelijks bekend is.

Noten

¹ Deze bijdrage over de schilder Preti uit Calabrië is een uitvloeisel van mijn bevindingen bij de inventarisatie van Venetiaanse tekeningen in Nederlands openbaar bezit, een project van het kunsthistorisch instituut van de Katholieke Universiteit van Nijmegen o.l.v. dr. B.J.H.Aikema en het Nederlands kunsthistorisch instituut

in Florence, in de persoon van dr. B. W. Meijer.

² L. C. J. Frerichs, *Italiaanse tekeningen I. De 17de eeuw*. Amsterdam 1973, nrs. 107-109 en 190.

³ Inv. 1981: 34, 257 × 188 mm., zwart krijt, penseel in wit op blauw papier. Verworven 1981 uit de collectie J. Q. van Regteren Altena. R. Cocke, *Veronese's Drawings, A Catalogue Raisonné*. London 1984, nr. 157.

L. C. J. Frerichs, *Italiaanse tekeningen II, De 15de en 16de eeuw*, Amsterdam 1981, cat.nr. 47.

⁴ J. T. Spike, 'Documents for Mattia Preti and the Renovation of the Chapel of France in the Co-Cathedral of St. John in Valletta'. *Storia dell'Arte* 35 (1979) p. 5 noot 1.

⁵ W. L. Zammit, 'Documents/transcripts', in cat.tent *The Church of St. John*, Valletta 1978, p.31. V. Ruffo, 'Galleria Ruffo nel secolo XVII in Messina', *Bollettino d'Arte* 10 (1916) pp. 239-284.

⁶ V. Mariani, *Mattia Preti a Malta*, Rome 1929, p. 93. J. T. Spike, 'Mattia Preti's Passage to Malta' *The Burlington Magazine* 120 (1978), pp. 501.

⁷ H. P. Scicluna, *The Church of St. John in Valletta*, Malta 1955, pp. 196-201.

⁸ W. Vitzthum, 'Mattia Preti's Drawings for the Co-Cathedral of St. John the Baptist at Valletta', in tent. cat., *The Order of St. John in Malta*, Valletta 1970, pp. 86-92 en pp. 328-333.

⁹ Inv.nr. 1946: 87, 258 × 199 mm., zwart krijt, gehoogd witte dekerf, op blauw papier. Herkomst: G. Soulier (Lugt 1215a). Doos Italië Anoniem 17de eeuw. Op het passepartout was de stijlovereenkomst met de 'keerzijde v. R(egteren) A(ltena) Palmboom' (1981:34, noot 3) al opgemerkt.

¹⁰ Verg. Vitzthum, *op.cit.* (noot 8), p. 87

¹¹ Leningrad, Hermitage (inv. 40305); 370 × 270 mm; rood krijt. M. Dobroklonsky, museumcat. (in het Russisch), Leningrad 1961, p. 208, nr. 1275.

¹² B. de Dominici, *Vita de' Pittori, Scultori ed Architetti Napolitani*. Napoli 1742, III, p. 385: 'Dopo che il Cavaliere si avea col pensiero formato l'idea del Soggetto lo abbozzava in più maniere sopra la carta, e di quel che più gli piaceva, formava poscia il disegno, e dal disegno le figure sul naturale, ponendo il modello su di un palco fatto apposta con alcuni scalini larghi per comodo dell'azione, ed il lume veniva da una finestra alta dieci palmi da terra. Disegnavalo poi con semplice chiaroscuro trattizzato con segni grossi, e lo dipingeva,

Afb. 5. Mattia Preti, *Priester Leviet*, rood krijt, gehoogd met witte dekverf, op wit, 370 x 270 mm. Leningrad, Hermitage (inv.nr. 40305).

dopo messa assieme la storia, con grande impasto di colore (...) V. Martinelli, 'Un disegno inedito di Mattia Preti per gli affreschi di San Biagio a Modena' in: *Studi di Storia dell'Arte in onore di Valerio Mariani*, Napoli 1971, pp. 191, noot 11.

¹³ De Dominici, *op.cit.* (noot 12), p. 355; Mariani, *op.cit.* (noot 6), p.3, noot 17: (het werken in olievertf,) '(..) la technica pittorica facile e scorrevole che permette assai più dell'affresco d'incupire gli effetti d'ombra e di rilzare con luci corpose e nitide i punti più luminosi della composizione'.

¹⁴ Uffizi, Gabinetto delle stampe e dei disegni, inv.nr. Santarelli 6797; penseel in bruin en wit over ondertekening in zwart krijt op carta azzurra, 460 x 313 mm.